

Cezaevlerinde İnsan Hakları

Eğitim

Güney Dinç

Başbakan Özal yeni bir seçime hazırlanırken, "1980 öncesini hatırlayın, Sol, sağ, aşırı uçlar birbirleriyle vuruştular. Acaba tekrar aynı yerlere dönmek endişesi yok mudur toplumda? Politikacılarımız o dönemde bunun ilacını bulamadılar. Nitekim askeri idare gelmiş ve biraz da sopyala işi düzeltmiştir." diyordu.

"Sopa", hiç gündemden inmiyor. Eğer birinin ensesinde değilse, aba altında sallanıp duruyor. Esnaf, kepenk kapatmak istemiyor. İşçi ve memur, yazgısına boyun eğmiş, söylenip sızlanmakla yetiniyor. Köylünün sesi çıkarsa bile, duyan olmuyor. Herkesin kafalarına çakıldı ki, tüm çarpıklıkların sorumluları, içerdeki "siyasiler". Hani ciğercinin kedisinin, kuyruk sallamayı yadsıyan sokak kedisini yanıtladığı gibi.

"Açlıktan bahsediyorsun, Demek ki sen komünistsin. Demek bütün binaları yakan sensin. İstanbul'dakileri sen, Ankara'dakileri sen... sen ne domuzsun sen!"

Böylesi sokak kedileri çok gösterildi TV'de. Önceleri roket, tabanca, tüfek, bomba ve mermilerin özenle dizilip yerleştirildiği gösteri masaları önünde poz vermeye zorlanıyorlardı. Giderek silahlar azaldı, yerine kitap ve dergiler geldi. Yasalarımıza göre düşünceleri savunmak, bu doğrultuda örgütlenmek, silah taşımaktan, kimi yerde silahlı eylemlerden daha ağır bir suç. Kitap ve düşünen insan, baskıya dayanan yönetimlerin en büyük korkusu. Bir süre sonra kitaplar da bitti. Gözaltı işkencesinde saç sakalı birbirine karışan, soluk yüzlü düşünce savaşımlarını izlemeye başladık. Ne silahları vardı, ne de kitapları. Bu görüntüyü bütünlemek için, kafataslarının içinden beyinlerini, söküp çıkararak, suç ögesi diye masanın üzerine koymak gerekiyordu. "Hazırlık soruşturması gizlidir," yutturmacasına sığınıp

suçlanan kişiyi avukatıyla bile görüştürmeyenler, onu, bir dolu küfür katarak kamuoyu önünde hoyratça sergilerken, aslında kendileri suç işliyorlardı. Sanıklar daha yargılanmadan suçlu tanıtıldı, kişi güvenliği çiğnendi, yine de bu kurguları sergileyenlere tek bir soruşturma açılmadı. Hey gidinin hukukçuları, sizi ciğercinin kedileri, hiç unutulur mu bunlar..?

Sekiz yıl geçti, içerdeki 'siyasiler' azalmadı. Oysa ilk tutuklananlar, onbeş yıllık cezanın koşullu salıverilme süresini çoktan doldurdular. Bunca yasaklara karşın, toplum 'düşünce suçlusu' üretmekten geri kalmadı. Cezaevlerini çekenlerin yerine yenileri geldi, içerdekilerle dışardakiler, içice geçtiler. Cezaevleri, yoksunluğun doruğundan inmedi.

"GÖRÜLMÜŞTÜR"

Adalet Bakanlığı Ceza ve Tutukevleri Genel Müdürlüğü'nün ilgili kurullara gönderdiği 21 Mart 1978 günlü ve 2338 sayılı genelgede:

"Hükümlü ve tutuklu haberleşmelerinde ilgilinin bulunduğu cezaevinin adres olarak gösterildiği, mektubun okunduğuna dair işaretin zarf üzerine konulduğu, söz konusu uygulamanın, hükümlü ve tutuklular kadar yakınlarının da toplumda damgalanmalarına yol açtığı saptanmıştır.

Belirtilen sakıncaların önlenmesi amacıyla, bundan böyle, haberleşmelerde cezaevlerindeki hükümlü ve tutukluların adı, soyadı, kalmakta olduğu koğuşun numarası ile kurumun bulunduğu cadde, sokak ve kapı numarasının belirtilmesiyle yetinilmesi, kesinlikle cezaevi adının yazılmaması ve 'OKUNDU' işaretlerinin zarf üzerine konulmayarak, mektup içinde açıklanması..." yeterli görülüyordu.

İnsancıl yaklaşımların ürünü olan bu genelge uygulanabildi mi? "GÖRÜLMÜŞTÜR" adını taşıyan kitaplar, son yılların ilgiyle okunan yapıtları arasında. Özellikle 12 Eylül'den

sonra, kapağı yapıştirilmemiş "GÖRÜLMÜŞTÜR" damgalı zarfların hızla çoğaldığının en yakın tanıkları, postacılar. Bu mektuplar, yaşam ve sağlık müjdeleri. Yine postacılar bilirler ki, ulaştıkları yerlerde özlem ve sevgiyle kucaklanan zarfların üzerindeki sevimsiz damga, sıcak gözyaşlarının dokunmasıyla hemen silinip gidiyor. Artık insanlar, yakınlarının cezaevlerinde yatmasından utanç duymuyorlar.

"E TİPİ", "L TİPİ"

Askeri Cezaevi Komutanlarından birisi, Ankara Sıkıyönetim Mahkemesinde yaptığı açıklamada şunları söylüyor:

"Ön soruşturmalar bittikten sonra, yaşlı, kadın, çocuk, sakat, hasta ayrımı yapılmaksızın tüm tutukluların jop ile bel altlarına, kaba etlerine ve avuç içlerine vurulması ve bir daha cezaevine gelmemeleri için uyarıda bulunulması emrini verdim. Bunu inkar etmiyorum. Amacım disiplini sağlamaktı."¹

Yeni dönemde "..yurt ve ulus sevgisini.." geliştirmeyi amaçlayan eğitim, dayak ve copla başlayınca, ardından cezaevlerini yirminci yüzyılın zindanlarına çeviren işkence ve öldürme olaylarının yaygınlaşması kaçınılmazdı. Cezaevleri tüzüğü, 2 Ağustos 1983'te, 83/6920 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile, 12 Eylül'ün siyasal ve ideolojik yönlendirmeleri doğrultusunda önemli değişimler geçirdi. 78/A ve 78/B maddelerine yapılan eklerle "..toplulu iyileştirme ve eğitim uygulanan E Tipi", "bireysel iyileştirme ve eğitim uygulanan L Tipi.." özel cezaevi tanımları getirildi. Bu kurumların, "özel" niteliğini taşımaları, "..iddia edildiği gibi ne çağdaş, ne de ulusal olmasındandır. Tam tersine, kökleri Nazi toplama kamplarında bulunan ve bugün özellikle İsrail'de Filistin halkı için kotarılmış toplama kamplarının Türkiye'deki benzerleridir. Bu cezaevlerinin amacını en iyi

¹ Türkiye İşkence Raporu 1985, Uluslararası Af Örgütü, Çev. Av. Serhat Bucak, Roz Yayınları. İst. S.3

gösteren ölçüt, Tüzük'teki 'anarşi ve terör suçları' ile 'toplum iyileştirme ve eğitim' kavramlarıdır. "(2)

1983 yılında Tüzük'ün 110. maddesi de değişti. İş öğretimi ikincil düzeye itilerek, "milletin; milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen.." kişilikler üretmek, cezaevlerindeki eğitimin temel amacı durumuna getirildi. Baskı yöntemleriyle, koşullu salıverilme umudunu yok etme gözdağıyla, inançlarını onur belleyen kişilerin özvarlıklarıyla çelişmeye zorlanmaları, cezaevlerinin gün ışımayan hücrelerini daha da kararttı.

İNFAZIN "BİREYSELLİĞİ"

78'den 88'e 'çağ atlayan' Türkiye'nin cezaevlerinden ayrıntı düzeyinde kalan bir kesit: Ülkemizdeki ceza uygulamasında, 'infazın bireyselliği' ilkesinin benimsendiği söylenir. Oysa, içerdeki her hükümlünün ardında, dışarıda onlarca tutuklu var. Analar, babalar, eş ve çocuklar, yakın dostlar, cezaların çok yönlü çilesini, birlikte paylaşıyorlar. Özgürlüksüzlüğün asıl korkunç yanı, cezanın kendisinden çok, cezaevi gerçeği. İşkenceden öldürmeye kadar uzanan insanlık dışı yansımalar karşısında, infazın bireyselliğinden söz edilemez. Nereden bakılırsa bakılsın, cezalandırılan toplumdur. Yurttaşlık bilincini kavrayanların, bu utancı paylaşmaması olanaksızdır. Eğer insanlar, cezaevlerindeki olayları okuyup öğrendikçe tepkisiz ve duyarsız kalabiliyorlarsa, topluma yönelen saldırı, yerini bulmuş demektir. Kitaplar, yasalar, tüzükler ne yazarsa yazsın, Türkiye'de cezaların toplumsallaştığı, kuşku* götürmeyen bir gerçektir.

1967 yılından beri yürürlükte bulunan "Ceza İnfaz Kurumları ile Tevkif Evlerinin Yönetimine ve Cezaların İnfazına Dair 6/8517 Sayılı Tüzük", cezaevlerine düşenlere, toplumun en güvenilmez, bilgisiz, töresel değerlerden yoksun, dışlanmış kişileri olarak yaklaşıyor.

Onların, gelecekteki yaşamlarını kendi çabalarıyla götürebilmeleri için, okuyup yazma, meslek ve sanat öğrenme zorunluluğu koyuyor.

Böylesine toplum dışı kişileri yola getirip adam etmek kolay olmayacağından, ağır yaptırımlarla beslenen çok sıkı disiplin kuralları içeriyor. Çoğu zaman, konuşmak bile yasak. Tüzük'ün 134. maddesine göre, "hükümlü ve tutuklular, kurum memurlarına mutlak surette itaat etmek zorunda.."Tüzük tam anlamıyla uygulanabilse, cezaevlerinin koskoca birer okul olmaları gerekecek. Ancak, çalışma ve iş eğitimi temeli üzerine kurulan bazı açık ve yarı açık kurumların dışında, cezaevlerinde hemen hiç öğretim yapılmadığı bilinen bir gerçek. Bu durumda amaç ortadan kalkınca, geriye yalnız tutuklu ve hükümlüleri kısıtlayarak bağlayan, onları en doğal gereksinimlerinden yoksun kılan kaskatı bir tutsaklık kalıyor.

Tüzük'ün bir çok maddesinde, suç işleyenlerin iyileştirilmeleri için "manevi kalkınmalarını sağlamak, ...yurt ve ulus sevgilerini kuvvetlendirmek, aile ve toplumla ilişkilerini düzenlemek.." gibi soyut yönlendirmelere yol açacak kavramlar yer alıyor. Tretman başlıklı 110. madde aynen şöyle:

"Tretman, hükümlüde, kanunu ihlal etmeden yaşama arzusunu doğurmak ve onun normal hayata dönüşünde ihtiyaçlarını kolaylıkla kazanabilecek duruma gelmesini sağlamak için uygulanan rejim, tedbir ve teknik usullerin tümünü ifade eder.

Bu amaca ulaşmak için, hükümlüde, ailesine, diğer fertlere ve cemiyete karşı büyük bir hassasiyetle şahsi ve sorumluluk hissini doğmasına çalışılır."

Eğitim ve öğretimi düzenleyen 183. maddede aynı ölçütler yinelenildiği gibi, tutuklu ve hükümlülere konferanslar verilmesini öngören 194. maddede, "..ahlaki, fikri gelişmelerini sağlayacak,.. Türk Devletinin kuruluş şeklini ve Türk tarihini öğretecek.." konulara ağırlık tanınmaktadır.

Cana ve mala yönelen olağan suçlardan, yüz kızartıcı eylemlerden cezalandırılan eğitim düzeyi yetersiz hükümlüler için, aşırılığa varmamak koşuluyla bu tür öğretim çalışmasının sınırlı bazı yararları olabilir. Ancak ülkemizin insan dokusu değiştiği gibi, cezaevleri de, artık, bilgisiz ve bilinçsiz kişilerin toplandığı kamplar değil. Özellikle 12 Eylül'den sonra, bazı cezaevlerindeki hükümlülerin ekinsel düzeyi, genel ortalamanın da üzerine çıktı. Salt düşünce ve inançları, dünya görüşleri nedeniyle özgürlüklerinden yoksun kılınan insanlarımız var. Onlar, "...yurt ve ulus sevgisini.." güncel siyasal iktidardan değişik ölçütler içinde değerlendirdikleri için, kararlaştırılan süreleri cezaevlerinde geçirecekler. Bu yetmiyormuş gibi, bir de "ahlaki ve fikri gelişme.." adına kaba güce dayanan baskılarla, inanç ve düşüncelerini yadsımaya zorlanmaları, adaletsizliğin en büyüğüdür.

Bunlar, gelecekte onarılamayacak yaralar açan yanlış tutumlardı. Üstelik, sonuç vermeyecek çabalar idi.

Tutuklu ve hükümlülerin tüm özgürlükleri kısıtlanabilir ama, inanç ve düşünce özgürlüklerine el atılamaz. En küçük tartışmaya olanak tanımayan "itaat" ortamında, "yurt sevgisi" adı altında egemen siyasal görüşlerin doğruluğu benimsenilemez. Sınırsız ve denetimsiz yetkilerin geçici coşkusuna kapılan yöneticiler, cezaevlerindeki sıkıyönetimi ağırlaştırırlarken, toplumun, belirginleşen demokratikleşme özlemini algılamakta geç kaldılar. Cezaların toplumsallaştırdıkça, karşılarındaki direnci büyüttüler. Artık, yalnız tutuklu ve hükümlüler, onların yakınları değil, tüm toplum, bu kara damgayı kazıyıp atmamak zorundadır.

(2) a.g.e.